

Исидора С. Савић

Музеј града Београда
Змај Јовина 1, Београд

Isidora S. Savić

Belgrade City Museum
No. 1 Zmaj Jovina, Belgrade

КОСОВКА ДЕВОЈКА УРОША ПРЕДИЋА: ЕПСКО, МИТСКО И ИСТОРИЈСКО

АПСТРАКТ: *Косовка девојка* Уроша Предића (1919) је једна од иконичних слика у историји српске уметности и културе. Захваљујући својој богатој симболици, постала је својеврсна „патриотска икона” српског народа. Међутим, упркос великом присуству у визуелној култури, није била предмет засебне историјско-уметничке студије. Стога је циљ аутора овог рада да укаже на могуће интерпретације слике у односу на временско-просторни и идеолошки контекст њеног настанка. Полазећи од истоимене народне песме, која је сликару послужила као извор инспирације, узети су у обзир различити слојеви њеног значења, те је слика доведена у везу с тумачењем косовског мита, ратним околностима у којима је настала и концептом милосрђа, негованим од стране поручиоца овог дела, удружења Кола српских сестара. Коначно, закључује се да је Урош Предић, у складу са својом дубоко мисаоном природом, овековечио идеализовану представу Косовке девојке, у духу идеалистичког реализма, који је прожео европску уметност с краја XIX и почетка XX века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Косовка девојка, Урош Предић, Коло српских сестара, косовски мит, Велики рай, народна песма, идеалистички реализам*

KOSOVO MAIDEN – MAIDEN OF THE BLACKBIRD FIELD (KOSOVKA DEVOJKA) BY UROŠ PREDIĆ: THE EPIC, THE MYTHICAL AND THE HISTORICAL

ABSTRACT: *Kosovo Maiden* by Uroš Predić (1919) is one of the most iconic paintings in the history of Serbian art and culture. Thanks to its rich symbolism, it became a kind of a „patriotic icon” of the Serbian folk. However, despite its large presence in the visual culture, it was not a subject of a separate art-historical study. Because of this, the author of this paper aims to point out the possible interpretations of the painting relative to the time-spatial and ideological context of its occurrence. Starting with the folk poem of the same name, which served the painter as the source of inspiration, different layers of its meaning were taken into consideration, and the painting was connected to the interpretation of the Kosovo Myth, the war circumstances in which it was created and the concept of mercifulness, nurtured by the party who ordered this piece to be made, the association The Circle of Serbian Sisters. Finally, it

is concluded that Uroš Predić, in accordance with the depth of his thoughtful nature, perpetuated the idealized representation of the Kosovo Maiden, in the spirit of the idealistic realism, which permeated European art from the end of the XIX and the beginning of the XX century.

KEYWORDS: *Kosovo Maiden, Uroš Predić, The Circle of Serbian Sisters, Kosovo Myth, The Great War, folk poem, idealistic realism*

Косовка девојка Уроша Предића¹ представља једну од иконичних слика у историји српске уметности и културе. Од њеног настанка у другој деценији XX века до данас, била је репродукована, употребљавана у различите сврхе и неретко злоупотребљавана: красила је гоблене и бомбоњере, коришћена је као омот музичких албума и лајтмотив плаката с политичким садржајима.

Дубоко укотвљена у савремену визуелну културу, захваљујући јединствености и богатој симболици којима је прожета, *Косовка девојка* је постала својеврсна „патриотска икона” и саставни део колективног идентитета српског народа. Међутим, и поред широке присутности и популарности, до сада није била предмет засебне историјско-уметничке студије. С тим у вези, у години када се обележава сто година од њеног настанка, циљ аутора овог рада је да систематизује досадашња сазнања о слици и проучи је у складу с временско-просторним и идеолошким контекстом њеног настанка.

У народној књижевности, која је настала из колектива и за колектив, *Косовка девојка* је један од централних женских

ликова косовске трагедије. Представљена је као невеста Топлице Милана, чија је супруга требало да постане након његовог повратка из боја. Међутим, пошто је јунак изгубио живот у борби, *Косовка девојка* је постала прототип „трагичног лика несудбене невесте.”²

У складу са епским приказом исхода Косовске битке, као тоталног уништења и пропасти српске државе,³ *Косовку девојку* треба сагледати као јунакињу у чијој судбини се преплићу индивидуално и колективно. Интензивна емотивност којом је песма *Косовка девојка* прожета, а која је истраживаче наводила да је сврстају у баладе, тужбалице или херојске елегije,⁴ тумачи се не само као њена лична трагедија већ као трагика читавог женског колектива, па и српског народа у целини. Губитак вереника и несудбеног супруга чини од ње ожалашћену

1 Слика је изведена у техници уља на платну, димензија 88 x 115 cm, сигнирана доле десно УП 1919. Од 1940. године чува се у Музеју града Београда, под инвентарним бројем У 179.

2 О симболици свадбе у народној традицији, опширније у: Vojin Matić, *Psihoanaliza mitske prošlosti III* (Beograd: Prosveta, 1983), 132–140.

3 Јован Деретић, *Српска народна епика* (Београд: „Филип Вишњић”, 2000), 240. У даљем тексту (Деретић, *Српска народна епика*).

4 Зоја Карановић, „*Косовка девојка* – текст, контекст и жанровске импликације песме”, у *Жива реч: зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић*, ур. Мирјана Детелић и Снежана Самарџија (Београд: Балканолошки институт САНУ, Филолошки факултет, 2011), 310–311. У даљем тексту (Карановић, „*Косовка девојка*”).

жену (вереницу) која је, за разлику од других женских ликова косовке епике, одређених углавном према породичном статусу и у односу на у боју изгубљеног мушкарца, искључиво дескриптивно именована.⁵ Народни певач је, наиме, помиње као неудару младу жену (девојку), а уз њено име додаје топоним који је везује за Косово. Будући да је у епској песми од велике важности име јунака, које треба да се уреже у меморију народа као сећање на појединца достојног хвале, именовање Косовке девојке у великој мери одређује њену карактеризацију. Она не припада мушкарцу, као што је било уобичајено у патријархалној заједници, већ Косову, али не Косову „као територији, већ Косову као симболу судбоносне националне катастрофе.”⁶ С друге стране, увођење женског лика треба додатно да потцрта витешку снагу палих бораца, али и да најави немогућност обнове српске државе.

Осим улоге ожалости веренице, Косовка девојка обавља и друге функције. Након битке, она лута бојним пољем у потрази за вереником, негује и окрепљује преживеле и врши чин предсмртног причешћа. Њени реквизити су златни кондир с водом и вином, и хлеб којим „залаже” рањенике. Уз помоћ наведене опреме, јунакиња спроводи низ радњи обредног карактера. Умивање ратника се може поистоветити с ритуалом купања самртника,

а чин предсмртног причешћа с последњом храном и пићем пре упокојења.⁷ Покушавајући да одржи рањенике у животу, Косовка девојка обавља ритуале који су одраз њеног милосрђа, али и жеље да од сведока дозна да ли је њен вереник преживео судбоносни бој.⁸

Велики део песме се заснива, дакле, на дијалогу између Косовке девојке и преживелог јунака с којим се сусреће на бојишту, Орловића Павла, барјактара кнеза Лазара. На његово питање: „Кога тражиш по разбоју млада”, отвара се ретроспективна епизода којом се трагични догађаји из садашњости привремено потискују, те се радња премешта у прошлост, када девојка сусреће тројицу војвода (Милоша Обилића, Топлицу Милана и Косанчић Ивана) „код прекрасне Самодрезе цркве.”⁹ Том приликом, они је дарују коластом аздијом, позлаћеном бурмом и копреном од злата. Ови предмети се тумаче као залог њиховог повратка из боја, али и као „посмртни, тестаментарни (...) да би их поменула, ако се не врате, што је у основи услов њиховог упокојења.”¹⁰ Међутим, и поред жеље за животом, њих везује заклетва у чијој је основи Лазарево опредељење за царство небеско. Свадебни и погребни елементи се тако преплићу и добијају призив судбоносног и кобног. Јунаци се обраћају девојци као будућој невести, која је најпогоднија да „код више силе измоли за живот (...) као младо женско биће чији потенцијал рађања треба тек да се материјализује,”¹¹ али њиховом смрћу у боју је и будућност Косовке девој-

5 Јелена Младеновић, „Косовка девојка између колективног и индивидуалног: митолошке, историјске и сажетне компоненте епског лика”, у *Језик и књижевност у контексту и дискурсу*, Тематски зборник радова са четвртог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет 4 (2014), ур. Бојана Димитријевић (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015), 194. У даљем тексту (Младеновић, „Косовка девојка”).

6 Ibid.

7 Карановић, „Косовка девојка”, 302.

8 Ibid., 303.

9 Ibid., 304–305.

10 Ibid., 309.

11 Ibid., 307.

Слика 1. Урош Предић, *Косовка девојка*, 1919. (МГБ, инв. бр. У 179)

Figure 1 Uroš Predić, *Kosovo Maiden or Maiden of the Blackbird Field*, 1919 (BCM, ID number U 179)

ке доведена у питање. Губитком вереника, њена улога супруге и мајке, кључна у систему патријархалне заједнице, виси о концу. Свесна своје несреће, Косовка девојка јадикује над судбином. Тужбалички тон на крају песме одраз је њене трагедије и представља „индивидуализацију опште несреће.”¹² Лична катастрофа постаје оличење колективне, али поприма и космичке размере, о чему сведочи и симболика дрвета (бора или јеле, у зависности од његове варијације у песмама) за које је везана.

Стих „да се, јадна, за зелен бор ватим,/и он би се, зелен, осушио” тумачи се као ритуално везивање за дрво, које указује на обред прелаза, венчање или сахрану, што је било у основи тада преовлађујућег анимизма.¹³ Дрво, које по вертикали спаја и раздваја горњи и доњи свет, симбол је обнављања и вегетације; међутим, кад је сасушено указује на крај свог постојања.¹⁴ Тај мотив се доводи у везу и с култом плодности, те упућује и на немогућност стварања порода након погибије несудбоног супруга.¹⁵

Ови мотиви, доведени у везу са обредима прелаза (венчање, сахрана...), у непосредној су корелацији и с митолошком равни песме. Митолошка интерпретација, можда најинтригантнија, али и најоспораванија, упућује понајпре на проучавања народне песме у контексту индоевропске митологије и концепта „пракосова.”¹⁶ Пре-

ма таквим тумачењима, Косовка девојка се може поистоветити с вилом и упоредити с валкирама из германске митологије. Попут валкира, „оних које бирају мртваце” и спроводе душе палих ратника у Одинову Валхалу, Косовка девојка има улогу медијатора између овог и оног света. Томе у прилог иде и симболика боја, нарочито беле, којом су у песми описани њени рукави. У словенској митологији и народној традицији, бела боја се поистовећује с концептом празног и одсуством материјалног, дакле са оностраним. Управо су то одлике митолошких бића.¹⁷ Стога, лик Косовке девојке „само на први поглед је романтично-реалистичан, у својој основи он је дубоко мистичан.”¹⁸ У њеном имену, Косовка није „проста етногеографска одредница, него назнака кобног и оностраног.”¹⁹ То може да се односи и на радње које врши: залагање хлебом и причешће вином, које не сведоче о обичном окрепљењу, већ „о предаји свете тајне којом се самртнику отвара пут у онострано спасење.”²⁰ Корени таквих и сличних обредних радњи могу се, сходно интерпретацији Косовке девојке у духу „пракосова”, пронаћи у давним, прехришћанским временима и довести у везу с ритуалима ратничке иницијације. Они су, претпоставља се, подразумевали „посвећење ратника у загробно блаженство

12 Нада Милошевић-Ђорђевић, *Косовска епика* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1990), 103. У даљем тексту (Милошевић-Ђорђевић, *Косовска епика*).

13 Младеновић, „Косовка девојка”, 203.

14 Карановић, „Косовка девојка”, 313.

15 Младеновић, „Косовка девојка”, 204.

16 Александар Лома, *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике* (Београд: Српска ака-

демија наука и уметности, Балканолошки институт, 2002), 7. У даљем тексту (Лома, *Пракосово*).

17 Љубинко Раденковић, „Боја као обележје митолошких бића – словенске паралеле”, *Јужнословенски филолоџ: ѿвремени сѿис за словенску филолоџију и лингвистику* LXIV (2008): 338.

18 Лома, *Пракосово*, 143.

19 Ibid., 142.

20 Ibid.

које им следује ако се буду борили и погинули у складу са својом дужношћу.”²¹

Сумирајући историјске, сижејне и митолошке слојеве Косовке девојке у народној песми, може се потврдити вишезначност њених улога, нарочито у односу на мушке јунаке с којима долази у контакт. Она се појављује као неговатељица преживелих, као пандан свештеника који је пре боја извршио причест ратника и, евентуално, као „вила”; национална катастрофа се читава на њеној судбини исто као што и њена лична трагедија бива део националне и општечовечанске трагике која прати велика ратна збивања и погинућу јунака. Може се, стога, закључити да основне емоције изражене у поезији косовског циклуса, као што су јунаштво, трагичност, осећање дужности, религијско-етичке припадности и прихватање превласти спиритуалног над земаљским, одликују и песму *Косовка девојка*, те да се лично, обичајно, породично, патријархално и општељудско²² препознају и у карактеризацији главне јунакиње.

*

Након утврђивања разноликости функција Косовке девојке и њене симболике у оквирима епске традиције, могуће је, на основу извесних вербално-визуелних прожимања,²³ подробније разумети и ту-

мачити истоимену слику Уроша Предића. Она је настала 1919. године у Београду, према цртежу из 1914. године, по поруци Кола српских сестара. Захваљујући механичком репродуковању непосредно након њене изведбе, најпре у хуманитарне сврхе, ради штампања на разгледницама, а потом због олеографских репродукција, слика је стекла велику популарност.²⁴ Међутим, за разлику од општеприхваћености и распрострањености међу публиком, слика није била посебан предмет интересовања ликовних критичара. Забележено је да је Дака Поповић, поводом заједничке изложбе Павла Паје Јовановића и Уроша Предића 1949–1950. године, констатовао да је тема слике узвишена, да је она више декоративна него уметничка, као и да њен колорит није савршено решен. Поповић је закључио да су оновременој публици били потребни уметнички доживљај и уметнички утисак, што донекле може да се доведе у везу са презасићеношћу традиционалним академским формама сликарства, које је неговао Урош Предић, а које су пред крај друге деценије XX века биле, у односу на модернизам, „превазиђене.”

Како би се појаснила „претерана декоративност”, коју је Предићев критичар пејоративно оценио, неопходно је да се слика сагледа у духу идеалистичког реализма, који је за време уметниковог школовања био негован на Ликовној академији у Бечу.²⁵

21 Ibid., 144.

22 Деретић, *Српска народна епика*, 144–145.

23 О размишљањима Лазе Костића и Ђуре Јакшића о Косовки девојци, видети: Ненад Симић, *Однос између српске књижевности и сликарства у XIX веку* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 1955), 195; Снежана Мишић, *Сликарство Ђуре Јакшића* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2017), 303; Снежана Мишић, *Ђура Јакшић: између мита и*

стварности (Нови Сад: Галерија Матице српске; Београд: Народни музеј у Београду, 2019), 34.

24 Миодраг Јовановић, *Урош Предић (1857–1953)* (Нови Сад: Галерија Матице српске; Сомбор: Златна грана, 1998), 123. У даљем тексту (Јовановић, *Урош Предић*).

25 Урош Предић је боравио у Бечу у периоду од 1876. до 1885. године. Шест година је био студент, а преостале три асистент професора Кристијана Грипен-

Примена идеалистичког реализма је подразумевала ограђивање од дословног репродуковања материјалне стварности у корист идеје о аутономији уметности, јер је између природе и њене представе уметник са својом маштом.²⁶ Он на платно преноси оно што перципира, те тако ствара сопствену реалност, прожету његовим личним виђењем и тумачењем. Уметник сам одређује степен имагинације и приказује једну естетизовану идеју о стварности, а не стварност саму. Из тих побуда, академска уметност позног XIX века је дефинисана као „идеалистички реализам“.²⁷ Такав приступ сликарству,²⁸ који се заснивао на поступку идеализације, био је примењиван у европском портретном, оријентализирајућем и пејзажном сликарству, а посебно се развио у историјском. У том духу и контексту се могу анализирати и морфолошко-феноменолошке одлике *Предићеве Косовке девојке*.

На слици је представљена, у првом плану, женска фигура која, клечећи, поји мушкарца приказаног у лежећем положају:

керла (Christian Griepenkerl). Током трогодишњих студија похађао је Општу сликарску школу, а по завршеним основним студијама се усавршавао у „специјалки“ код професора Грипенкерла. Опширније у: Јовановић, *Урош Предоћ*, 63; Оливера Скоко, *Дакле, Ви сје ѿај Урош Предоћ?* (Зрењанин: Народни музеј Зрењанин, 2017), 10–11.

26 Мирослав Тимотијевић, „Увод: представа жене као идеолошког естетског субјекта у сликарству Паје Јовановића“, у *Између естетике и живописа: представа жене у сликарству Паје Јовановића*, ур. Мирослав Тимотијевић и Лидија Мереник (Нови Сад: Галерија Матице српске: 2010), 27.

27 Ibid.

28 О „спретном комбиновању реализма и идеализације“ као сликарском поступку Уроша Предоћа, видети: Дејан Медаковић, *Урош Предоћ* (Београд: Просвета 1964), 13.

левом руком му придржава главу, док у десној држи златни ибрик прислоњен уз његове усне. Девојка је одевена у народну ношњу богате фолклорне орнаментике. Њој насупрот је насликан мушкарац светле косе и браде, склопљених очију. Његов костим чине плава атила, благо раскопчана, смеђе чизме, као и ратничка опрема: бодеж око паса и окрвављени мач. Јунак је испружен на плећима мртвог непријатеља, лежеће мушке фигуре окренуте главом према земљи, и чврсто држи мач. С десне стране протагониста, у другом плану су стрелом прободен непријатељ и други златни кондир, док су с десне стране два коња: смеђи, који стоји, и бели, у лежећем положају. Слика је смештена у пејзажу, с посебно наглашеним ружичастим колоритом неба, који вероватно упућује на зору као временски план описан у песми.

Сматра се да је Предоћу као узор послужила истоимена слика хрватског сликара Ферда Кикереца из 1879. године. Кикерчева слика, налик Предоћевој, стекла је у време настанка велику популарност, те је била масовно репродукована и коришћена као детаљ на порцеланском посућу.²⁹ Може се претпоставити да се Предоћ, управо захваљујући масовном умножавању ове слике, сусрео с њеним иконографским решењем, које је у основи и његове визуализације *Косовке девојке*. Оба уметника су, наиме, била инспирисана народном песмом.³⁰ Међутим, поред наизглед аналогне теме и њене симболике, тешко се може говорити о стилским подударностима. У односу на Предоћеву

29 Дејан Медаковић, *Косовски бој у ликовним уметностима* (Београд: Српска књижевна задруга; Нови Сад: Матица српска; Приштина: Јединство: 1990), 22. У даљем тексту (Медаковић, *Косовски бој*).

30 Јовановић, *Урош Предоћ*, 122–123.

верзију, Кикерчева делује масивније и маскулозније у композицији и колориту. Предићева, с друге стране, је уобличена академским маниром сликања и хармонизацијом боја. Она, у својој општој атмосфери, одише више лирским него епским. Идеализација јунака и предела у коме фигурирају дата је у складу са идеалистичким реализмом, што се најпре уочава поређењем са изворним стиховима. Натуралистички описи јунаковог тела, „десна му је рука одсечена/и лијева нога до колена/вита су му ребра изломљена/виде му се цигерице беле“, су у потпуности изостављени на платну. Исто важи и за „разбојиште“ по коме Косовка девојка „преврће по крви јунаке“: оно је само суптилно упрскано црвеном бојом.

У жижи композиционог решења су девојка у народној ношњи и јунак који делује изнемогло и снено, на ивици снаге, али племенито. Као што и песме косовског круга дочаравају више атмосферу него конкретна збивања, те су углавном лишене описа саме битке,³¹ тако и сликарева визуализација догађаја одише камерном атмосфером пригушене монументалности. Уместо грандиозних сцена битке по принципу „баталистичких модела у којима се сукобљавају две војске“, сликар се определио за „камерну евокацију часова након битке.“³² Може се претпоставити да је иконографски мотив девојке која негује рањеног јунака преузет из француског историјског сликарства. Исти детаљ, како уочава Миодраг Јовановић, јавља се на слици *Франсоа I у бици код Марињана* Алек-

сандра Евариста Фрагонара (Alexandre-Évariste Fragonard) из XIX века, на којој је представљен сукоб између француске и швајцарске војске 1515. године. Осим неких иконографских подударана, ове две слике, сходно схватању уметности у служби нације, спаја и тумачење пораза у бици као моралне победе.³³ У том смислу, неопходно је симболику слике довести у везу с косовским митом, који је у националној идеологији оживљен у XIX и негован у првим деценијама XX века.

*

Косовско предање, неговано првенствено путем епа који се усмено преносио, многоме је обележио идентитет српског народа. Од његовог настанка, убрзо након битке, па до данашњих дана, био је на различите начине интерпретиран, понекад истицан, понекад запостављан.³⁴ Док је током барока био најчешће поистовећиван с култом кнеза Лазара,³⁵ у време устанака и формирања модерне српске државе попричао је епско-јуначка значења, а почетком XX века био је инкорпориран у идеологију југословенства.³⁶ Косово је, стога, било представљано више као духовно, а не

31 Младеновић, „Косовка девојка“, 193.

32 Миодраг Јовановић, *100 дела српске уметности* (Београд: Пирг; Горњи Милановац: Агенција Прима, 2004), 138.

33 Ibid.

34 Милош Ковић, „Косовски завет и национални идентитет Срба“, у *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији: идентитет, значај, уроженост*, ур. Миодраг Марковић и Драган Војводић (Београд: САНУ, 2017), 34. У даљем тексту (Ковић, „Косовски завет“).

35 Медаковић, *Косовски бој*, 67.

36 Ненад Макуљевић, *Уметности и национална идеја у XIX веку. Систем европске и српске визуелне културе у служби нације* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: 2006), 81. У даљем тексту (Макуљевић, *Уметности и национална идеја*).

физичко место,³⁷ те је, у складу с теоријама нације и национализма, интерпретирано као „света земља”: ту се одвио судбоносни бој, ту су се борили и ту су пали владари, јунаци, пророци.³⁸ За Србе, као један од такозваних „заветних народа”, чији се протонационални корени могу пронаћи у средњем веку, доба кнеза Лазара и Косовске битке било је препознавано не само као пад већ и као „златно доба”,³⁹ што је, поред концепата о пореклу, изабраности, светој земљи и жртвама предака, било кључно у формирању једне нације.⁴⁰

Прожимање косовског мита и националне идеје било је, стога, један од доминантних културних образаца током XIX и у првим деценијама XX века. У време конституисања нације, јачања националне свести и ширења патриотских расположења, било је неопходно посегнути у прошлост.⁴¹ Нововековна визија минулих времена подразумевала је изванредан степен њихове идеализације и потребу да се осмишљавањем прошлости утиче на креирање колективног идентитета народа.⁴² Поетска визија прошлости, „произвођење традиције” и тежња ка обнови средњовековља били су у сржи националних програма

у Кнежевини и Краљевини Србији/Југославији.⁴³ Таква струјања су обухватила и уметност и визуелну културу тог периода.

Иако се косовска тематика у скулптури и сликарству не испољава учестало као у књижевности,⁴⁴ њене трагове је могуће наћи у визуализацији хероја који су се борили против турске војске, попут представља Краљевића Марка,⁴⁵ популарних средином XIX века, или у званичним државним поруџбинама, као што су монументалне целине, нпр. споменик косовским јунацима у Крушевцу, вајара Ђорђа Јовановића (1889),⁴⁶ или пројекат за Видовдански храм Ивана Мештровића (1907–1908).⁴⁷ Ова уметничка остварења представљају примере оживљавања сећања на Косовску битку и њено историјско-митско сагледавање у потоњим временима, као и потребу да се косовски мит уреже у колективну националну свест. С тим у вези, посматрајући Предићеву слику с позиције тумачења уметности у служби нације, Косовка девојка се може поистоветити с националном херојском.⁴⁸ О томе сведочи и интерпретација Кикерчеве истоимене слике у визури Стевана Поповића-Вацког из 1882.

37 Ivan Čolović, *Smrt na Kosovu polju: istorija kosovskog mita* (Beograd: Čigoja štampa, 2017), 26.

38 Ковић, „Косовски завет”, 35.

39 Raul Žirarde, *Politički mitovi i mitologije* (Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Plato, 2000), 111–160.

40 Ibid.

41 Макуљевић, *Уметности и национална идеја*, 73.

42 Игор Борозан, „Између доказа и имажинације: уобличавање традиције и уметности у служби српске монархије 19. века”, у *Замишљање прошлости и рецејција средњег века у српској уметности века*, ур. Лидија Мереник, Владимир Симић и Игор Борозан (Београд: Српски комитет за византологију, Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 2016), 71–85.

43 Игор Борозан, „Уметничка прерада средњовековне историје и репрезентативна култура српске/југословенске монархије у првој половини XX века”, у *Замишљање прошлости и рецејција средњег века у српској уметности века*, ур. Лидија Мереник, Владимир Симић и Игор Борозан (Београд: Српски комитет за византологију, Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 2016), 121–123.

44 Медаковић, *Косовски бој*, 7.

45 Видети: Ненад Макуљевић, „Лик Марка Краљевића у српском сликарству романтизма”, *ЗНМ* 16/2 (1997): 187–195.

46 Медаковић, *Косовски бој*, 24–26.

47 Aleksandar Ignjatović, *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941* (Beograd: Građevinska knjiga, 2007), 43–60.

48 Макуљевић, *Уметности и национална идеја*, 120.

године, који слику препоручује „свакоме Србину”, те јунакињу са слике описује следећим речима: „Млада, здрава, мирна девојка, символ набујала живота-будућности”, а читаву композицију као „апотеозу: источнику људскога бића-љубави; карактерној особини српскога женскиња, које је подржавала у срцу народа жеравицу народне мисли с колена на колено, од косовске погибије па до данас, до ускрса српске краљевине, не допуштајући да се угаси; она је апотеоза јунаштву и пожртвовању, апотеоза народној идеји.”⁴⁹

*

Поистовећивање Косовке девојке с националном хероином је у основи националне културе, која препознаје неколико улога жене: мајка и супруга, ратница, херој пера, јавни и национални радник.⁵⁰ Посебно се истиче улога жене која узима учешће у националној борби и помаже рањеницима, што је сублимирано у идеалу жене као болничарке.⁵¹ Управо је низ радњи које врши Косовка девојка, а које подразумевају обилазак бојног поља, крепљење јунака и њихово „залагање” хлебом, наводило истраживаче на тумачење ове јунакиње као прве болничарке из мита.⁵² Наиме, активности које Косовка девојка изводи су милосрдног карактера, те је интерпретација ове слике била довођена у везу с кон-

цептом милосрђа.⁵³ Као посебну вредност, милосрђе је неговало Коло српских сестара, по чијој поруци је настала слика.⁵⁴ Може се претпоставити да је Косовка девојка представљала жељени идеал младе пожртвоване девојке, која чини низ каритативних акција какве су током рата спроводиле чланице удружења. Нега рањеника, шивење рубља, помоћ при сузбијању зараза и деоба хране су само неке од радњи које су обављале.⁵⁵ Деловање удружења било је од посебне важности током балканских и Великог рата,⁵⁶ а ступање у добровољну болничку службу представљало је једну од главних женских патриотских активности.⁵⁷ Управо захваљујући изразитој посвећености и пожртвованости чланица, женска удружења, попут Кола српских сестара, су још тада била поистовећивана с „војском милосрђа.”⁵⁸

Ратни контекст који се доводи у везу с деловањем Кола српских сестара као поручиоца слике, уједно је и временски оквир њеног настанка. Финална верзија, из

⁵³ Ibid.

⁵⁴ За потребе Кола српских сестара, чији је почасни члан био, Урош Предић је извео и акварелисану Диплому са централним мотивом Милосрђа, „под чијим окриљем налазе заштиту брижни и немоћни”. Цитирано према *Аутобиографији* (од 1921), видети: Јовановић, *Урош Предић*, 257–258.

⁵⁵ Мила Викторовић, „О Колу српских сестара”, *Браћинство* XV (2011): 206.

⁵⁶ Имајући то у виду, не чуди што је *Косовка девојка* Уроша Предића и у потоњим временима била тумачена као претеча лекара и медицинског особља, о чему сведочи и њен мотив на ланцу декана Медицинског факултета, који је преузет с Предићеве слике. Видети: Саша Божовић, *Косовка девојка* (Београд: Књижевне новине, 1989).

⁵⁷ Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 119–120.

⁵⁸ Опширније у: Јасмина Милановић, „Војска милосрђа”, *Књижевство: Часопис за студије књижевности, рода и културе* 5 (2015).

⁴⁹ Стеван Поповић-Вацки, „Косовска девојка”, *Српске илустроване новине* 19, 15. април 1882, 104.

⁵⁰ Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 115.

⁵¹ Ibid., 119.

⁵² Јасна Марковић, „Косовка девојка”, у Бисенија Петровић и др., *Музеј рада Београда*, ур. Бојан Ковачевић (Београд: Музеј града Београда, 2003), 200.

1919. године, је израђена, наиме, на основу цртежа из 1914, те се може закључити да је ратно и поратно време могло утицати на њено уобличавање.

Велики рат, као немилосрдни сукоб светских размера, донео је разарања, патњу и угрозио је људску егзистенцију. Нарастајућа милитаризација друштва и свеукупна деструкција изазивали су дух меланхолије и песимизма. Ужаси рата и трауматична искуства проистекла из свеопштег безумља имали су одјека и у ликовном стваралаштву.⁵⁹ У визури уметника, рат је био и прилика коју историја пружа уметностима да „остваре своју визију света, да се напоје необичним, а снажним визуелним и да открију суштинске садржаје егзистенције.”⁶⁰ Многи српски сликари су ратне страхоте представљали неутрално и индиректно, у намери да лично осећање уздигну на универзалну раван.⁶¹ Сличан приступ може се препознати и у ратном опусу Уроша Предића. Његове слике су „сведочанство спајања универзалног безнађа (...) и елесије сликареве природе.”⁶² Предићев меланхолични темперамент, о чему сведоче његова

писма,⁶³ као и позивање на Шопенхауеров волунтаризам, утицали су на његово поимање ратних тема. Предићеве визије рата, у складу с његовом нарави склоној резигнацији, одразиле су се на платна, али су биле и својеврстан ескапизам јер је сликање ипак нудило извесну утеху и спас.⁶⁴

У том контексту се може тумачити и слика *Косовка девојка*, чији садржај упућује на ратну тематику. Посредством косовског мита, Предић је насликао једну универзалну, општељудску сцену страдања која прати велике ратне сукобе. Ликовима Косовке девојке и Орловића Павла приказао је прототип српског народа, његове патње након рата, које се, на општем плану, могу поистоветити са свеукупном *passio humanitas*. Тежина ратних погибија пренета је на историјско-митску раван и оличена је у идеализованој представи жене као представника женског колектива.

О дубокој симболици слике сведочи и цвеће које фигурира у првом плану.⁶⁵ За разлику од устаљених представа Косова поља, на којима неретко доминира црвени божур,⁶⁶ Предић је насликао маслчак, чи-

59 Опширније у: Жана Гвозденовић, „Први светски рат и развој српског сликарства”, у *Сликари/рајници/сведоци: сликарство и фотодографија у Србији 1914–1918*, ур. Жана Гвозденовић (Београд: САНУ, Музеј примењене уметности 2017), 11–67.

60 Андреј Митровић, *Аниђовано и лејо: уметности у раздобљу светских ратова: (1914–1945)* (Београд: Завод за уџбенике, 2011), 60.

61 Саша Брајковић и Игор Борозан, „Први светски рат и уметност: меланхолија и деструкција у делима Уроша Предића, Стевана Алексића и Петра Добровића”, у *Уметничко наслеђе и рај и Музија и медији, Зборник радова са IX Међународног научног скупа у Крајевцу*, Књ. 3, ур. Сања Пајић и Валерија Каначки (Крајевец: Филолошко-уметнички факултет, 2015), 30.

62 Ibid., 29.

63 Примера ради, у писму из 1913. године, коментаришући „трзавице кроз које сам прошао од како је Србија заратила”, Урош Предић пише: „Толико сам песимиста, да сам у данима када је све било као пијано од радости услед српских победа, ишао као живи анахронизам, са сузом радости у очима, али и са неком тајном тугом у срцу, са зебњом, да нам све то ништа не помаже (...). Видети: Ненад Симић, *Сликарево ђеро. Писма Уроша Предића* (Београд: Библиотека града Београда, 2007), 151.

64 Ibid., 32.

65 О сликаревом студиозном и веродостојном цртању и сликању пољског биља и цвећа („ботанизирању”), видети: Медаковић, *Урош Предић*, 16.

66 О симболици божура као цвета који је никао из крви косовских јунака и о његовом хтонском и сакралном значењу, видети: Валентина Питулић, *Семантика бо-*

чак и мак. У народној традицији, маслчак је соларна биљка, чији цветови подсећају на зраке сунца и отварају се у рану зору,⁶⁷ што може да се поистовети с временским планом песме, описаним у првим стиховима: „Уранила Косовка девојка/Уранила рано у недјељу,/У недјељу прије јарког сунца/”. С друге стране, мотив чичка упућује на патњу, док булка/мак, као симбол Хипноса и његовог сина Морфеја, богова сна, указује на онирично и страдалничко. У народним веровањима, мак је процветао од проливане крви, а у потоњим интерпретацијама постао је симбол војничке жртве јер, како се верује, ова биљка прекрива бојна поља својим крваво-црвеним цветовима.⁶⁸

*

Косовка девојка Уроша Предића, као култна слика која је стекла статус „патриотске иконе”, прожета је дубоком симболиком. Тумачења слике се протежу између епског, митског, ратног и милосрдног. Епско се поистовећује с функцијама Косовке девојке описаним у народној песми, митско је везује за косовско предање, национално за народну хероину, ратно и милосрдно за болничарку. Косовка девојка, као јунакиња која обилази бојно поље након битке, поји, крепи и причешћује рањенике, на нивоу епа је интерпретирана као симбол женског колектива и народа у целини.

Њена лична трагедија се преплиће с колективном, те се њеним ликом и дијалогом са Орловићем Павлом истичу „психолошко-емотивно и херојско-мисаоно.”⁶⁹

Претакањем ове теме у ликовни свет Уроша Предића омогућено је да симболика Косовке девојке буде уподобљена идеалистичком реализму, представљена идеализовано и у складу с митско-историјским тумачењем косовског предања, негованим крајем XIX и почетком XX века. Сликаом која, попут епа, више дочарава атмосферу него радњу, Предић је насликао сцену која одише камерним ефектима. Девојчина самилост према Орловићу Павлу одраз је њеног милосрђа, али и милосрђа Кола српских сестара. Суптилном визуелном стратегијом, употпуњеном негованим академским маниром, Предић је отелотворио бој, тумачен као „судбоносна национална катастрофа”, више као пригушену сцену достојанствене патње која се, на универзалном плану, може поистоветити са сликом опште *passio humanitas*.

Као и за друга платна која се одликују одмереношћу и пажљивом простудираношћу, може се закључити да је уметник, и сам склон контемплацији, приказао на слици, како је говорио, „што више умне садржине и поезије”,⁷⁰ што је одредило вишезначност и алегоричност ове чувене композиције, као и могућност њеног тумачења у контексту епског, митског и историјског.

жура: усмено Косово (Београд: Алтера; Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2007), 9–20.

67 Каролина Спелмен, *Флорографија: језик цвећа: митови и лејенде из целој света* (Београд: 4 CE, 2017), 118.

68 Ibid., 38, 318.

69 Милошевић-Ђорђевић, *Косовска епика*, 108.

70 Медаковић, *Урош Предић*, 15.

БИБЛИОГРАФИЈА

Божовић, Саша

Косовка девојка. Београд: Књижевне новине, 1989.

Борозан, Игор

„Између доказа и имагинације: уобличавање традиције и уметности у служби српске монархије 19. века”. У *Замишљање прошлости и рецејција средњег века у српској уметности века*, ур. Мереник, Лидија, Владимир Симић и Игор Борозан. Београд: Српски комитет за византологију, Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 2016, 71–85.

Борозан, Игор

„Уметничка прерада средњовековне историје и репрезентативна култура српске/југословенске монархије у првој половини XX века”. У *Замишљање прошлости и рецејција средњег века у српској уметности века*, ур. Мереник, Лидија, Владимир Симић и Игор Борозан. Београд: Српски комитет за византологију, Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 2016, 119–133.

Брајовић, Саша и Игор Борозан

„Први светски рат и уметност: меланхолија и деструкција у делима Уроша Предића, Стевана Алексића и Петра Добровића”. У *Уметничко наслеђе и рат & Музика и медији. Зборник радова са IX Међународној научној скупи одржаној на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*, Књ. 3, ур. Пајић, Сања и Валерија Каначки. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2015, 29–44.

Викторовић, Мила

„О Колу српских сестара”. *Брајство* XV (2011): 203–214.

Гвозденовић, Жана

„Први светски рат и развој српског сликарства”. У *Сликари/рајници/сведоци: сликарство и фототраграфија у Србији 1914–1918*, ур. Гвозденовић, Жана. Београд: САНУ, Музеј примењене уметности, 2017, 11–67.

Деретић, Јован

Српска народна епика. Београд: „Филип Вишњић”, 2000.

Žirarde, Raul

Politički mitovi i mitologije. Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Plato, 2000.

Ignjatović, Aleksandar

Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941. Beograd: Građevinska knjiga, 2007.

Јовановић, Миодраг

Урош Предић (1857–1953). Нови Сад: Галерија Матице српске; Сомбор: Златна грана, 1998.

Јовановић, Миодраг

100 дела српске уметности. Београд: Пирг; Горњи Милановац: Агенција Прима, 2004.

Карановић, Зоја

„Косовка девојка – текст, контекст и жанровске импликације песме”. У *Жива реч: зборник у част њроф. др Наде Милошевић-Ђорђевић*, ур. Детелић, Мирјана и Снежана Самарџија. Београд: Балканолошки институт САНУ, Филолошки факултет, 2011, 301–315.

Ковић, Милош

„Косовски завет и национални идентитет Срба”. У *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији: идентитет, значај, ујроженост*, ур. Марковић, Миодраг и Драган Војводић. Београд: САНУ, 2017, 34–36.

Лома, Александар

Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске еџике. Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, 2002.

Макуљевић, Ненад

„Лик Марка Краљевића у српском сликарству романтизма”. *ЗНМ* 16/2 (1997): 187–195.

Макуљевић, Ненад

Уметност и национална идеја у XIX веку. Систем европске и српске визуелне културе у служби нације. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Марковић, Јасна

„Косовка девојка”. У Петровић, Бисенија и др., *Музеј града Београда*, ур. Ковачевић, Бојан. Београд: Музеј града Београда, 2003.

Matić, Vojin

Psihoanaliza mitske prošlosti III. Beograd: Prosveta, 1983.

Медаковић, Дејан

Урош Предић. Београд: Просвета 1964.

Медаковић, Дејан

Косовски дој у ликовним уметностима. Београд: Српска књижевна задруга; Нови Сад: Матица српска; Приштина: Јединство, 1990.

Милановић, Јасмина

„Војска милосрђа”. *Књиженство: Часопис за студије књижевности, рода и културе* 5 (2015): без пагинације.

Милошевић-Ђорђевић, Нада

Косовска епика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1990.

Митровић, Андреј

Аниђовано и лејо: уметности у раздобљу свейских рајова: (1914–1945). Београд: Завод за уџбенике, 2011.

Мишић, Снежана

Сликарство Ђуре Јакишића. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2017.

Мишић, Снежана

Ђура Јакишић: између мита и стварности. Нови Сад: Галерија Матице српске; Београд: Народни музеј, 2019.

Младеновић, Јелена

„Косовка девојка између колективног и индивидуалног: митолошке, историјске и сужејне компоненте епског лика”. У *Језик и књижевности у контексту и дисконтексту*, Тематски зборник радова са четвртог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет 4 (2014), ур. Димитријевић, Бојана. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015, 191–208.

Питулић, Валентина

Семантика дожура: усмено Косово. Београд: Алтере; Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2007.

Поповић-Вацки, Стеван

„Косовска девојка”. *Српске илустриране новине* 19, 15. април 1882: 103–105.

Раденковић, Љубинко

„Боја као обележје митолошких бића – словенске паралеле”. *Јужнословенски филолој: њовремени спис за словенску филологију и лингвистику* LXIV (2008): 337–346.

Симић, Ненад

Однос између српске књижевности и сликарства у XIX веку. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 1955.

Симић, Ненад

Сликарево ћеро. Писма Уроша Предића. Београд: Библиотека града Београда, 2007.

Скоко, Оливера

Дакле, Ви сте тај Урош Предић? Зрењанин: Народни музеј Зрењанин, 2017.

Спелмен, Каролина

Флорографија: језик цвећа: митови и лејенде из целој свету. Београд: 4 CE, 2017.

Тимотијевић, Мирослав

„Увод: представа жене као идеолошког естетског субјекта у сликарству Паје Јовановића”. У *Између естетике и живописа: представа жене у сликарству Паје Јовановића*, ур. Тимотијевић, Мирослав и Лидија Мереник. Нови Сад: Галерија Матице српске, 2010, 21–49.

Čolović, Ivan

Smrt na Kosovu polju: istorija kosovskog mita. Beograd: Čigoja štampa, 2017.

Оригиналан научни рад

Предат: 15. 8. 2019.

Прихваћен: 10. 11. 2019.

**KOSOVO MAIDEN – MAIDEN OF THE BLACKBIRD FIELD (KOSOVKA DEVOJKA)
BY UROŠ PREDIĆ: THE EPIC, THE MYTHICAL AND THE HISTORICAL**

SUMMARY

The painting *Kosovo Maiden* by Uroš Predić, recognized as the "patriotic icon" and one of the most iconic paintings in the history of Serbian art and culture, is interwoven with deep symbolism, and has the possibility of being considered relative to its epic, mythical and historical context.

Uroš Predić, as one of the most intelligent Serbian artists, prone to spiritual contemplation and meditative nature, created his vision of the Kosovo Maiden in 1919, based on the folk poem of the same name. Predić's painting, following the verbal-visual pervasion, is based a lot on the functions which the epic heroine performs within the poem, and which imply the grieving fiancée and the caregiver of the wounded. However, the theme of the painting, even though it seems to be a heroic type, is visualized in the spirit of the lyrical and not the epic.

Basing his painting procedure on the morals of the idealistic realism, propagated at the Art Academy in Vienna, where he was educated at the end of the 19th century, Uroš Predić created an idealized painting of the Battle of Kosovo. All naturalistic descriptions, that exude from the original poem, are presented in a beautified manner: the hero's wound is almost unnoticed, as well as the blood which covers the battlefield. With this idealized presentation, the artist presented the Kosovo Myth on canvas, which was re-actualized at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The historical-mythical interpretation of the Battle of Kosovo was in a combined effort with the war times in which the painting was created. Because of this, the painting can also present some sort of a visual comment to the suffering of the Great War. At the same time, the war context connects it to the party who ordered the painting to be made, the association The Circle of Serbian Sisters. Primarily reproduced for charity, the painting represented the heroine which the association members admired and identified themselves with. This is why Predić's painting can be interpreted as the visualization of the first Serbian nurse from the Myth and connected with the concept of mercifulness.

Precisely because of its ambiguity, the painting *Kosovo Maiden* was, from when it was created until today, in many occasions used for different purposes, and has gained a special status in the collective memory of the Serbian folk, which presents the possibility of its multiple interpretations in accordance with the time-spatial and ideological context in which it was created.